

הגדה של פסח

ה נו ש א		נו ס ח ה ה ג ד ה (רמב"ם, סוף הל' חמץ ומצה - הנוסח שנהגו בזמן הגלות)	
ה ק ד מ ה	פתיחה - עידוד לתקופת הגלות (מתקופת הגאונים)		כוס ראשון - קידוש [מתחיל על כוס שני, ואומר: בבחילו יצאנו ממצרים] הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך לפסח ייתי ויפסח. הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישׂראל, השתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חורי.
	תמיהה על שינויי לילה זה [לאחר: אכילת כרפס, עקירת השולחן, מזיגת כוס שני, חלוקת אגוזים]		מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים, שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה, שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות והלילה הזה מרור, שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין והלילה הזה כולנו מסובין.
	תשובה קצרה [פתיחה בגנות וסיום בשבח]		עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אלוהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים - עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים.
	גדר מצות הסיפור	גם למי שיודע	ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה - מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המאריך ביציאת מצרים - הרי זה משובח.
		גדולי ישראל	מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה ורבי טרפון, שהיו מסובין בבני ברק, והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו הגיע זמן קריית שמע של שחרית.
		גם בלילה ובימות המשיח	אמר להם רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר (דברים טו) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך' - 'מי חיך' הימים, 'כל ימי חיך' הלילות. וחכמים אומרים: 'מי חיך' העולם הזה, 'כל ימי חיך' להביא את ימות המשיח.
		לספר כפי דעתו של כל בן	ברוך המקום שנתן תורה לישראל עמו, ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד טמא, ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר: (דברים ו) 'מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוהינו אתכם'. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר: (שמות יב) 'מה העבודה הזאת לכם', לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, אף אתה הקהה את שניו ואמור לו (שמות יג) 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', לי ולא לו, ואילו היה שם לא היה נגאל. טמא מה הוא אומר: (שמות יג) 'מה זאת'. ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאני יודע לשאול את פתח לו, שנא' (שמות יג) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'.
		זמן המצוה	'והגדת לבנך' - יכול מראש החודש, תלמוד לומר 'ביום ההוא'. אי 'ביום ההוא' יכול מבעוד יום, תלמוד לומר 'בעבור זה', לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.
	מאורעות אבותינו עד הירידה למצרים		מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום ב"ה לעבודתו, שנאמר (יהושע כד) 'ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלוהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור ועבדו אלוהים אחרים, ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו, ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שער לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים'.
	יעוד אלוהי לגלות מצרים [והבטחת הגאולה]		ברוך שומר הבטחתו לישראל עמו, ברוך הוא. שהקב"ה מחשב את הקץ, לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים, שנאמר (בראשית טו) 'ויאמר לאברהם, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדם ועינו אותם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. היא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו, אלא בכל דור דור עומדים עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו מידם.
שורשי גלות מצרים	ישראל במצרים (94 שנות גירות)		צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה הרשע לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל, שנאמר (דברים כו): ארמי אובד אבי וירד מצרימה [מנהגנו להוסיף כאן: - אנוס עפ"י הדיבור] ויגר שם - מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, שנאמר (בראשית מז) 'ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען, ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן'. במתי מעט - כמו שנאמר (דברים י) 'בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ועתה שמך ה' אלוהיך ככוכבי השמים לרוב'. ויהי שם לגוי - מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. גדול ועצום - כמו שנאמר (שמות א) 'ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד, ותמלא הארץ אותם'. ורב - כמו שנאמר (יחזקאל טו) 'רבהה כצמח השדה נתתיך, ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים, שדים נכנוו ושערך צימה, ואת ערומ ועריה'. [מנהגנו (האר"ל) להוסיף כאן (הפס' הקודם ביחזקאל): 'זאעבור עליך... בדמך חי'']
	דרשת פרשת 'ארמי אובד אבי'	רעת השעבוד (116 שנות עבדות, מתוכם 86 שנות עינוי)	וירעו אותנו המצרים - כמו שנאמר (שמות א) 'הבה נתחכמה לו, פן ירבה והיה כי תקרנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאיו, ונלחם בנו ועלה מן הארץ'. ויענונו - כמו שנאמר (שם) 'וישימו עליו שרי מיסים למען ענותו בסבלותם, ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס'.
		סיבות הגאולה	ויתנו עלינו עבודה קשה - כמו שנאמר (שם) 'ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך'. ונצעק אל ה' אלוהי אבותינו - כמו שנאמר (שמות ג) 'ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שוועתם אל האלוהים מן העבודה'. וישמע ה' את קולו - כמו שנאמר (שם) 'וישמע אלוהים את נאקתם, ויזכור אלוהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב'. וירא את עינו - זו פרישות דרך ארץ, כמו שנאמר (שם) 'וירא אלוהים את בני ישראל, וידע אלוהים'. ואת עמלו - אלו הבנים, כמו שנאמר (שמות א) 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון'. ואת לחצו - זה הדוחק, כמו שנאמר (שמות ג) 'וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם'.
		היציאה ממצרים	ויוציאנו ה' ממצרים - לא על ידי מלאך לא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקב"ה בכבודו, שנאמר (שמות יג) 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים אני ה''. [מנהגנו להוסיף כאן: 'ועברתי'... אני ולא מלאך... ולא שרף... ולא השליח... ולא אחר] ביד חזקה - זה הדָּבָר, כמו שנאמר (שמות ט) 'הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן, דָּבָר כבד מאוד'.
			ובזרוע נטויה - זו החרב, כמו שנאמר (דברים כא) 'וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים'. ובמורא גדול - זו גילוי שכינה, כמו שנאמר (דברים ד) 'או הניסה אלוהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים, ככל אשר עשה לכם ה' אלוהיכם במצרים לעיניך'. ובאותות - זה המִסָּה, כמו שנאמר (שמות ד) 'זאת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האותות'. ובמופתים - זה הדם, כמו שנאמר (יואל ג) 'ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותמורות עש'.

מכות מצרים	עשר המכות	דבר אחר: 'ביד חזקה' שמים, 'בזרוע נטויה' שמים, 'ובמורא גדול' שמים, 'ובאותות' שמים, 'ובמופתים' שמים - אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, ואלו הן: דם צפרדע פנים ערוב דָּגָר שחין ברד ארבה חושך מכת בכורות. רבי יהודה היה נותן בהם סימן: דצ"ך עד"ש באח"ב.
	השוואה למכות על הים	[מנהגנו להוסיף כאן: מחלוקת התנאים (ריה"ג, ר"א ור"ע), כמה מכות לקו המצרים במצרים וכמה על חים. ואח"כ: כמה מעלות טובות למקום עלינו... דיינו... ובנה לנו את בית הבחירה לכפר בו על כל עוונותינו]
הרגשת החירות וההודאה תכלית הסיפור:	טעם ג' מצוות האכילה - פסח מצה ומרור	רבן גמליאל אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח - לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה, ומרורים. פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שביית המקדש קיים, על שם מה? על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות יב) 'ואמרתם זבח פסח הוא לה', אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים, בנגפו את מצרים ואת בתיהן הציל, ויקוד העם וישתחו'. מצה זו שאנו אוכלין, על שם מה? על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד, שנאמר (שמות יב) 'ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתממה, וגם צדה לא עשו להם'. מרורים אלו שאנו אוכלים על שם מה? על שם שמרור המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות א) 'וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך'.
	ח י ו ב ל ה ר ג י ש ש י צ א מ מ צ ר י מ	ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל, שנאמר (דברים ו) 'ואותנו הוציא משם, למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ, אשר נשבע לאבותינו'.
	הודאה והלל על הגאולה	לפיכך, אנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל ולהדר ולנצח ולברך, למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הניסים האלו, והוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה ומיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול. ונאמר לפניו הללויה. 'הללויה, הללו עבדי ה' הללו את שם ה', יהי שם ה' מבורך וכו' עד 'חלמיש למעינו מים'.
מ צ ו ת ה א כ י ל ה	חתימה בברכת גאולה (הודאה ובקשה)	ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים. כן ה' אלוהינו ואלוקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו, ברוך אתה ה' גאל ישראל. כוס שני
	מ צ ו ת ה א כ י ל ה [מצה, מרור, פסח, סעודת החג (שולחן ערוך), 'אפיקומן' (כזית פסח/מצה - שישאר טעם המצוה)] כוס שלישי	
	גמר ההלל [וחתימה בברכת השיר]	'שפך חמתך' מזמורים קטו - קיח [אשכנז: 'הללוך' בלי חתימה] הלל הגדול (מזמור קלו - כ' לעולם חסדו) נשמת כל חי ישתבח / יהללוך [אשכנז: חתימה בישתבח. ספרד: 'שתבח' בלי חתימה, וחותמים ב'הללוך'] כוס רביעי
הוספות		'חסל סידור פסח' / פיוטים (מנהג האשכנזים) / שיר השירים
חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה (ש"ע סי' תפא ב, מתוספתא)		

משנה (פסחים פרק י)

- א. ערבי פסחים סמוך למנחה - לא יאכל אדם עד שתחשך. ואפילו עני שבישראל - לא יאכל עד שישב. ולא יפתחו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי.
- ב. מזגו לו כוס ראשון. בית שמאי אומרים: מברך על היום ואח"כ מברך על היין, ובית הלל אומרים: מברך על היין ואח"כ מברך על היום.
- ג. הביאו לפניו. מטביל בחזרת, עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אע"פ שאין חרוסת מצוה. רבי אלעזר בר צדוק אומר: מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח.
- ד. מזגו לו כוס שני. וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.
- ולפי דעתו של בן - אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ודורש מ'ארמי אובד אבי' עד שיגמור כל הפרשה כולה.
- ה. רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח - לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח מצה ומרור. פסח - על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה - על שום שנגאלו אבותינו במצרים. מרור - על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים.
- בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר (שמות יג) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'. לפיכך, אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלט, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו: הוציאנו מעבדות לחירות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפילה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו הללויה.
- ו. עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים: עד 'אם הבנים שמחה' (סוף מזמור ראשון, קג), ובית הלל אומרים: עד 'חלמיש למעינו מים' (סוף מזמור שני, קיד). וחותם בגאולה. רבי טרפון אומר: אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, ולא היה חותם. רבי עקיבא אומר: כן ה' אלוהינו ואלוקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל.
- ז. מזגו לו כוס שלישי, מברך על מזונו. רביעי - גומר עליו את ההלל. ואומר עליו ברכת השיר.

בין הכוסות הללו - אם רוצה לשתות ישתה. בין שלישי לרביעי - לא ישתה. ח. ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן...

רמב"ם (הל' חמץ ומצה, פרק ז)

- א. מצות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמישה עשר בניסן, שנאמר (שמות יג) 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', כמו שנאמר (שמות כ) 'זכור את יום השבת'. ומנין שביליל חמשה עשר תלמוד לומר מונחים לפניך. ואע"פ שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים - חייבים מצה ומרור מונחים לפניך. וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו - הרי זה משובח.
- ב. מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר 'והגדת לבנך'. לפי דעתו של בן אביו מלמדו. כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו: בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות. ואם היה הבן גדול וחכם - מודיעו מה שאירע לנו במצרים וניסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו, הכל לפי דעתו של בן.
- ג. וצריך לעשות שינוי בלילה הזה, כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? עד שישב להם ויאמר להם: כך וכך אירע וכך היה. וכיצד משנה, מחלק להם קליות ואגוזים, ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו, וחוטפין מצה זה מיד זה, וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן - אשתו שואלתו, אין לו אשה - שואלין זה את זה 'מה נשתנה הלילה הזה'. ואפילו היו כולן חכמים. היה לבדו - שואל לעצמו 'מה נשתנה הלילה הזה'. [השגת הראב"ד: 'חוטפין מצה'. א"א, פירוש אחר - ממהרין לאכול כדי שלא ישנו].
- ד. וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד, מתחיל ומספר שבתחילה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבתו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בניסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירתנו. והוא שיידרש מ'ארמי אובד אבי' (דברים כו) עד שיגמור כל הפרשה. וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו - הרי זה משובח.
- ה. כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בליל חמישה עשר - לא יצא ידי חובתו. ואלו הן, פסח מצה ומרור. פסח - על שם שפסח המקום ב"ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות יב) 'ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'. מרורים - על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. מצה - על שם שנגאלו. ודברים האלו כולן הן הנקראין 'הגדה'.